

‘Een succesvol ontwerp kan veel verandering aan’

Kopstukken over duurzame stedenbouw

RONDETAfel

Duurzaam bouwen is nog geen duurzame stedenbouw. Maar hoe komt duurzame stedenbouw dan wel tot stand? Wat kunnen we leren van historische voorbeelden? Welke mogelijkheden biedt meervoudig ruimtegebruik? Een discussie. ‘Duurzame stedenbouw is stedenbouw die lang meegaat én die blijft voldoen aan actuele eisen.’

Bert Bukman

1 Het Nationaal Pakket Duurzame Stedenbouw dateert alweer van 1999. Dus was er behoefte aan inhoudelijke verdieping en nadere uitwerking. Het Nationaal Pakket wordt weliswaar als zeer compleet, maar vaak ook als moeilijk toegankelijk ervaren. Volgens stedenbouwkundige Martin Dubbeling, betrokken bij het Nationaal Pakket, komt het harde kft van het handboek vooral van pas voor de diverse gemeentelijke deskundigen op het gebied van water, milieu en leefbaarheid. Om hun stedenbouwkundigen mee op het hoofd te slaan, teneinde hen aan duurzaamheid te herinneren.

Het Arnhemse restaurant Truffels was daarom op maandagavond 24 maart het toneel van een ‘kopstukkendiscussie’ over duurzame stedenbouw, een gezamenlijk initiatief van de brancheverenigingen BNSP en NVTL, vertegenwoordigd door respectievelijk Martin Dubbeling en landschapsarchitect Antony Marcelis. Een handvol deskundigen uit de wereld van de politiek, de wetenschap én uit de dagelijkse praktijk was hun gast. Jaap Modder, voorzitter van het Knooppunt Arnhem-Nijmegen, leidde de bijeenkomst op vaardige wijze. Hij stelde de discussie regelmatig op scherp, onder meer door vast te stellen dat men zich er niet voor zou moeten schamen om lessen te leren uit geslaagde historische ontwerpen. Van de aanwezige kopstukken was Pieter van Geel, staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu en coördinerend bewindspersoon voor duurzame ontwikkeling, onmiskenbaar de hoogste in rang. Van Geel maakte, ondanks een gebroken arm, opgelopen tijdens een late wintersportvakantie, een ontspannen indruk. Hij verdedigde de Helmondse ‘retro-wijken’ Brandevoort en Dierdonk, die onder zijn bestuurlijke verantwoordelijkheid zijn gebouwd, en hij wees op de hoge kosten van het Nederlandse model van stedelijke herstructurering, waarbij, anders dan in Angelsaksische landen, vroeg wordt ingegrepen om verpaupering tegen te gaan.

2 Doel van de Arnhemse bijeenkomst was de gedachten te laten gaan over een nieuwe invulling van het begrip duurzame stedelijke ontwikkeling. Die invulling is volgens sommige aanwezigen nog wat te beperkt. ‘Duurzame stedenbouw wordt te veel geassocieerd met geitenwollen sokken’, verwoordde voorzitter Jaap Modder de vooroordelen. ‘Mooie wadi’s, energiezuinige woningen, heel sympathiek allemaal. Maar in al die goede bedoelingen raakt de stedenbouw wat buiten beeld.’

Daarmee drong de vraag naar een nieuwe definitie zich aan het gezelschap op. De Nijmeegse hoogleraar planologie Barrie Needham had er de voorlopige website van het Nationaal Project Duurzame Stedenbouw, www.npds.nl, maar eens op nageslagen. ‘Duurzame stedelijke ontwikkeling is het op zodanige wijze ontwerpen, bouwen en inrichten, gebruiken en beheren van de stedelijke omgeving dat de schade voor de gezondheid en het milieu in alle stadia van het bestaansproces, van ontwerp tot en met sloop, zoveel mogelijk wordt beperkt’, aldus de site. ‘Te negatief’, oordeelt Needham. ‘Dat kan heel anders. Je moet juist de

'Kopstukendiscussie' over duurzame stedenbouw in het Arnhemse restaurant Truffels.

nadruk leggen op de mogelijkheden tot verbetering die duurzame stedenbouw biedt. Duurzame stedenbouw kan een positieve impuls geven aan de omgeving. Dingen kunnen er mooier van worden. Het heeft ook te maken met continuïteit. In het landschap en in de stedelijke omgeving.'

'Duurzaam bouwen, dat kenden we al', reageert Theo Peters, de Gelderse gedeputeerde die zowel ruimtelijke ordening als cultuurhistorie in zijn portefeuille heeft. 'We willen nu naar duurzame stedelijke ontwikkeling. Meer kwaliteit.'

'Duurzame stedenbouw is stedenbouw die lang meegaat', concludeert Jaap Modder. 'Zoals het stratenplan van Barcelona van Cerdà dat al 150 jaar dienst doet. Tot ieders volle tevredenheid.'

'Is dat het enige wat telt: of het lang meegaat?', vraagt Theo Peters zich hardop af.

'Duurzame stedenbouw is stedenbouw die lang meegaat én die blijft voldoen aan actuele eisen', preciseert Barrie Needham. 'Het moet flexibel zijn, aan te passen aan maatschappelijke veranderingen. Anders heeft niemand er wat aan.'

3 Daarmee is in elk geval een begripsbepaling totstandgekomen. Intussen is, enigszins verlaat, de Delftse hoogleraar stadsontwerp Henco Bekkering aangeschoven. 'Wat ik zo leuk vind aan Henco', introduceert Jaap Modder de nieuwe gesprekspartner, 'is dat hij in Delft, het bolwerk van het modernisme, een inaugurele rede heeft gehouden over de zegeningen van de New Urbanism-beweging in de Verenigde Staten. Je bent daarna zeker wel weggepest, Henco?' De aangesprokene schudt het hoofd. 'Ik heb vier jaar lang geen enkele reactie gekregen', zegt hij.

Als duurzame stedenbouw is die lang meegaat, is New Urbanism dan duurzaam, wil Jaap Modder vervolgens weten. De New Urbanists staan tenslotte niet bekend om hun gebruik van duurzame materialen, dus aan de meer beperkte definitie voldoen hun plannen niet. 'New Urbanism is absoluut duurzaam', zegt Bekkering onomwonden. 'Die woonwijken gaan minstens honderd, 150 jaar mee. Ze zijn immers geïnspireerd op stedenbouw die al 300, 350 jaar functioneert. Dus anderhalve eeuw moet zeker lukken.'

'Moeten we voor duurzame stedenbouw dan alleen maar terugkijken?' informeert Theo Peters.

'Zeker wel', meent Bekkering. 'Het verleden wordt onderschat. Bestaande voorbeelden zijn van het grootste belang voor het maken van nieuwe plannen. Het zou toch dom zijn om daarvan geen gebruik van te maken? Als een ontwerp succesvol is gebleken, dan moet je dat bestuderen, analyseren en opnieuw gebruiken. Niet klakkeloos kopiëren natuurlijk, maar referentiemodellen bewerken.'

'Zonder oog voor maatschappelijke ontwikkelingen?', vraagt landschapsarchitecte Ank Bleeker, de enige vrouw in het gezelschap, zich af. Bekkering: 'Natuurlijk niet. Maar een succesvol stedelijk ontwerp kan veel verandering aan. Neem het zeventiende-eeuwse Rome. Het ontwerp van die stad functioneert nog steeds, en er zijn inmiddels toch nogal wat maatschappelijke veranderingen gepasseerd. Dat centrum is heel slim gebouwd.'

'De bouwblokken van Hausmann in Parijs hebben eenzelfde kwaliteit', voert Barrie Needham aan. 'Bouwblokken zijn flexibel. Je kunt er van alles mee, en indien nodig is er vrijwel meteen ruimte voor iets anders. En het is een compacte manier van bouwen. Zelfs als er over enkele decennia geen benzine meer zou zijn, dan kun je in bouwblokken nog heel goed wonen en werken. Anders dan bij die Amerikaanse *sprawl*, die

‘Duurzame stedenbouw is stedenbouw die lang meegaat. Zoals het stratenplan van Barcelona van Cerdà dat al 150 jaar

Jaap Modder

Barrie Needham

Pieter van Geel

Antony Marcelis

alleen maar mogelijk is door de overvloed aan goedkope brandstof.’
‘We zouden ons dus niet moeten schamen voor het herhalen van succes’, vat Jaap Modder de discussie samen. ‘Maar dat leidt tot geestloze retro-stedenbouw, zullen tegenstanders beweren.’
‘Nee’, zegt Bekkering gedecideerd. ‘Neem Borneo-Sporenburg in het Oostelijk Havengebied in Amsterdam. Die wijk is geïnspireerd op de Jordaan. De ontwerper heeft het zelf gezegd, dus we zullen dat moeten geloven. Dat heeft toch niets met retro te maken?’
Modder: ‘Waarom is er dan toch zoveel schaamte rondom dit thema?’
‘Vanwege de vakcultus’, meent Martin Dubbeling. ‘Stedenbouwkundigen voelen zich vaak schepper naast God. Alles moet altijd nieuw en anders. Stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten werken te weinig met klassieke voorbeelden. Er is zo ontzettend veel te leren van oude steden en andere culturen. We kunnen het zo gek nog niet bedenken af het is al een keer uitprobeerde. Zo heb ik in het Midden-Oosten en Azië oude en planmatig opgezette steden en nederzettingen bezocht die niet onderdoen voor onze nieuwerwetse duurzame woonwijken.’
‘We hebben het hier over de eeuwige strijd met de landschapsarchitecten’, voegt Ank Bleeker toe. ‘Landschapsarchitecten zeggen meestal: laten we nou eerst eens van de situatie uitgaan zoals-ie is. Niet meteen alles omgooien. Maar daarmee word je direct in een negatieve hoek geduwd. Te weinig creativiteit.’
‘Ik zou me daar eens een tijdje niks van aantrekken’, adviseert Jaap Modder.

4 Het gesprek aan tafel werd gevoerd met stellingen van de initiatiefnemers. Over de relatie tussen ‘gewone’ en duurzame stedenbouw bijvoorbeeld. ‘Duurzame stedenbouw verschilt nauwelijks van gewone stedenbouw’ – dat was er één van. ‘Het uitoefenen van stedenbouw is op zichzelf al duurzaam’ – dat was een andere. Maar de gemoederen liepen pas hoog op bij de derde stelling over dit thema: ‘De voornaamste opgave van de stedenbouw, de landschapsarchitectuur en de planologie ligt volledig in de herstructurering van dorpen, steden en het buitengebied.’ Of, zoals Antony Marcelis aan tafel wat handzamer formuleert: ‘Meer aandacht voor beheer van het bestaande.’
De discussie begint bij gedeputeerde Theo Peters, die meent dat de regie van de stedenbouw weer zou moeten komen te liggen bij de gemeente. Nieuwe Vinex-locaties zijn volgens hem echter niet gewenst; de tijd van de ‘makkelijke uitleglocatie’ is voorbij. ‘We moeten al bebouwde gebieden herstructureren. Maar het gaat daarbij vaak om complexe, ingewikkelde en dure locaties. Die kun je niet alleen betalen met het bouwen van

woningen. Daar is ook overheidsgeld voor nodig. We hebben een gezamenlijke financiële verantwoordelijkheid.’
‘Dat is waar’, beaamt de als laatste aangeschoven staatssecretaris Pieter van Geel, coördinerend bewindspersoon voor duurzame ontwikkeling. ‘Maar zoals vaker in het leven is er de vraag: hoe kom je van droom naar daad? Herstructurering, op de manier zoals wij het in Nederland aanpakken, is duur. Angelsaksische landen hanteren dikwijls een soort Verelendung. Ze laten een gebied net zo lang verpauperen totdat herstructurering niet meer zo kostbaar is. Wij zijn gewend eerder in te grijpen. Wij willen bijvoorbeeld de binnensteden niet zo lang aan hun lot overlaten.’
‘Maar die herstructurering levert wel wat op’, beweert Peters. ‘Ruimtegebruik zonder nieuwe ruimte te hoeven aanspreken.’
‘Lijkt me niet realiseerbaar’, meent Jaap Modder. ‘Er is in de westerse wereld al meer dan 150 jaar ruimtelijke expansie. Zou dat nou ineens afgelopen zijn? Op 24 maart 2003, toen die historische bijeenkomst plaatsvond in restaurant Truffels in Arnhem, waar een select gezelschap besloot: we hebben geen nieuwe ruimte meer nodig?’
‘We zouden het in elk geval kunnen proberen, meneer Modder’, meent Peters.
‘Stedelijk ruimtegebruik verdubbelt per persoon per generatie’, stelt Pieter van Geel hem teleur. ‘Dat is nu eenmaal zo. Daarmee kun je eigenlijk niet om uitbreidingswijken heen. Mede om die reden heb ik in Helmond, toen ik daar bestuurlijk verantwoordelijk voor was, de wijken Dierdonk en Brandevoort laten bouwen. Ik heb er geen problemen mee, met dergelijke wijken. De mensen wonen er graag. Er is de laatste jaren een toenemende behoefte aan rust en ruimte. Geen allochtonen, geen lawaai, geen horeca. Later komen die mensen er misschien achter dat ze ook iets missen in hun nieuwe buurt, maar vertel ze dat nou maar eens.’
‘Het probleem met Dierdonk is’, zegt Henco Bekkering streng, ‘dat de architectuur van die wijk verwijst naar de jaren dertig, terwijl de stadspatentgrond dat niet doet. Het is te breed allemaal, te groot. Dat is geen duurzame plattegrond. En bovendien, die woningen gaan geen 150 jaar mee. Dat red je niet met huizen van gipskarton. Vijftig jaar, hooguit, meer zit er niet in.’
‘Er was ook de kwestie van sociale duurzaamheid’, zegt van Geel onverstoorbaar. ‘Dierdonk is gebouwd aan de “verkeerde” kant van het kanaal, dat de grootste sociale scheidslijn in Helmond is. Maatschappelijk betekent dat die wijk, met duurder koopwoningen, de hele omgeving heeft opgekrikt. Ook niet onbelangrijk, lijkt me.’
‘De stelling houdt het dus niet’, concludeert Modder, terugkomend op de noodzaak van herstructurering waar dit deel van het gesprek mee begon.

dienst doet. Tot ieders volle tevredenheid'

Barrie Needham en Martin Dubbeling

Theo Peters

Henco Bekkering

Ank Bleeker

'Absoluut wel', zegt Henco Bekkering ineens fel. 'We zijn altijd aan het herstructureren – dat is de basisdefinitie van ons vak. We passen altijd aan. Alleen na een allesvernietigende oorlog zou je helemaal opnieuw moeten beginnen.'

5 Daar is iedereen even stil van. Misschien heeft dat te maken met de oorlog in Irak, die op deze avond in maart net is uitgebroken, misschien heeft het ook te maken met het hoofdrecht, dat inmiddels is opgediend. Na enige tijd komen de tongen weer los, al dreigt de discussie enigszins te ontsporen als de aanwezigen hun eigen *hangups* aan de orde stellen, zoals Pieter van Geel die de voors en tegens van statiegeld indringend over het voetlicht brengt.

Maar al snel stelt Barrie Needham, zoals wel vaker deze avond, het thema duurzaamheid weer aan de orde. Jaap Modder haakt in met de opmerking dat het handboek van het Nationaal Pakket Duurzame Stedenbouw teveel een 'technisch receptenboek' is, waaraan een of meer hoofdstukken zouden moeten worden toegevoegd met een bredere visie.

Een van die hoofdstukken zou over meervoudig ruimtegebruik kunnen gaan, menen de aanwezigen. Martin Dubbeling en Antony Marcelis hadden hierin als initiatiefnemers van de discussie al voorzien met een stelling: 'De ruimte in Nederland zal en moet meervoudig en veel intensiever worden gebruikt.'

Op zichzelf is iedereen daar voorstander van, blijkt al snel. Dat was natuurlijk ook wel te verwachten. Toch heeft Barrie Needham een kanttekening. 'Ik ben zo bang dat meervoudig ruimtegebruik juist niet zal leiden tot duurzame stedenbouw', zegt hij. 'Meervoudig ruimtegebruik kan ingewikkelde projecten voortbrengen waarin alles precies op maat is gemaakt. In Engeland zijn daar veel voorbeelden van. Als de maatschappelijke behoeften na twintig, dertig jaar veranderen, kan zo'n gebouw meteen wel worden gesloopt.'

'Is het eigenlijk wel een probleem dat een gebouw na twintig jaar wordt afgebroken?' werpt Pieter van Geel op. 'Als er honderd procent hergebruik is van de materialen, als nieuwbouw energiezuiniger is?'

'Daar ben ik het niet mee eens', zegt Needham. 'Slopen is altijd een enorme verspilling. Ik blijf erbij: duurzame stedenbouw is stedenbouw die lang meegaat. Zuinig met energie, hergebruik van materialen, een bijdrage aan het herstel van natuurlijke systemen: dat is allemaal heel belangrijk. Maar het is vooral belangrijk dat een buurt, een wijk of een stad lange tijd blijft bestaan. Dat sloop nooit wordt overwogen, omdat iedereen daartegen in opstand zou komen. Omdat de mensen van het ontwerp gaan houden. Dan heb je echt iets neergezet.'

'Vorig jaar was ik in Johannesburg', zegt Pieter van Geel. 'Daar sprak ik een Afrikaanse jongerenleider met een interessante visie. "Je moet je afvragen: hoe ga ik met de aarde om als ik zelf het eeuwige leven zou hebben? De afwegingen die je dan zou maken, die leiden tot duurzaamheid." Dat vond ik wel een goeie, eigenlijk.'

6 Daarmee is de kopstukdiscussie afgelopen; de genodigden maken zich op om naar huis te gaan. Het was een interessante avond, maar wat is er nu eigenlijk precies helder geworden?

'De kopstukdiscussie heeft bevestigd wat onze werkgroep al geruime tijd claimt', concludeert Martin Dubbeling. 'De klassieke thematische benadering van duurzame stedenbouw is een handig hulpmiddel, maar is uiteindelijk veel te beperkt. Duurzame stedenbouw is meer dan een stoot energie, een scheut water, een snuffe verkeer en naar smaak afmaken met ecologie en leefbaarheid, stevig roeren en dertig minuten laten sudderen. Duurzame stedenbouw ligt in handen van voorbeeldige opdrachtgevers en bevlogen stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten. Het is het resultaat van een intensief, open en delicaat samenspel tussen bestuurders, ontwerpers, waterschappen, marktpartijen en sectordeskundigen. Duurzame stedenbouw is in eerste instantie stedenbouw die lang meegaat en die blijft voldoen aan actuele en toekomstige eisen.'

Daarnaast draagt een woonwijk of een bedrijventerrein pas echt bij aan de duurzame ontwikkeling van steden en dorpen als hierdoor pregnante knelpunten op andere locaties uit de weg kunnen worden geruimd. Duurzame stedenbouw dwingt je over de plangrenzen heen te kijken naar de directe omgeving.'

'Hoewel we veel van historische stedenbouwkundige plannen kunnen leren', vult Antony Marcelis aan, 'is ook steeds weer duidelijk dat eigenschappen van het bestaande en wensen van de mensen die er wonen essentieel zijn voor het ontwerpen en beheren van woongebieden. Dat betekent dat het eindresultaat bepaald wordt door de eigenschappen van de plek, de maatschappelijke ontwikkelingen en de wensen van de bewoners. Het kampenlandschap is anders dan de veengronden of het broekontginningslandschap. Ontkennen van deze gegevens betekent dat je het verhaal van een gebied geweld aandoet en dat er geen flexibiliteit ontstaat voor maatschappelijke ontwikkelingen. Duurzame stedenbouw betekent dat je niet in je ivoren torentje verblijft, maar de plek en de bewoners leert kennen.'

Dit artikel is een hoofdstuk uit het 'Voorbeeldenboek duurzame stedenbouw', dat dit najaar verschijnt.